

Mil Henffych Fore Wawr gan Mari Ellis

Ymddangosodd y garol swynol hon gyntaf yn y flwyddyn 1867 mewn llyfr o garolau Nadolig gan Owen Jones, Pentrefoelas. Cynnwys y llyfr un ar bymtheg o garolau, y geiriau o waith beirdd megis Eben Fardd, Dafydd Ddu Eryri ac Elis Wyn o Wyrfaï. Mae rhai o'r tonau'n waith Owen Jones a 'Mil Henffych' yn un ohonynt.

Clywais y garol am y tro cyntaf pan ymddangosodd yn llyfr Gŵyl Gorawl esgobaeth Bangor yn 1933. Yr un a oedd yn gyfrifol am ei chynnwys yno oedd Ceridwen Lloyd Davies. Atgyfododd hi amryw o hen garolau a anghofiawyd, megis 'Carol y Bwlch', 'Awn i Fethlehem bawb dan ganu' ac 'Ar gyfer heddiw'r bore'. Dibynnai eglwyswyr y cyfnod ar adran carolau Nadolig yn *Emyniadur yr Eglwys*; cyhoeddwyd hwy yn llyfr yn hwylyus ar wahân. Ond yr oedd llawer ohonynt yn gyfieithiadau o garolau Saesneg poblogaidd. Nid bod dim o'i le ar hynny, ond ni chawsom gyfle i ddsygu'r rhai Cymraeg oedd eisoes yn bod.

Mae'n amlwg i Owen Jones deimlo y byddai ei lyfr carolau'n diwallu angen ar y pryd. Yr oedd y rhan fwyaf o'r hen garolau Plygain yn rhai meithion, anaddas ar gyfer cynulleidfa eglwysig. Sut bynnag, perthynai'r mwyafrif ohonynt i deuluoedd arbennig neu i unigolion, ac weithiau i blwyfi neilltuol. Yr hyn a ddymunai cynulleidfa eglwysig oedd cael carolau mwy tebyg o ran ffurf i emynau a dyna a geir yn netholiad Owen Jones.

Yn y flwyddyn 1951 cyhoeddwyd *Emynau'r Eglwys*, y llyfr tonau. (Daethai'r argraffiad geiriau allan o'r Pwyllgor Cerdd, a gwelir pump o garolau o lyfr Owen Jones yn *Emynau'r Eglwys*, sef

1. 'Pa beth yw'r canu melus-ber', geiriau Nicander allan o'r *Flwyddyn Eglwysig*.
  2. 'Daeth y ceidwad, llawenhawn', y dôn Pentrefoelas o waith Owen Jones a'r geiriau gan D. Silvan Evans.
  3. 'Deffro ddaear, llawenha', geiriau gan Ceiriog;
  4. 'Yng nghanol gwlad Judea dlos', geiriau Elis Wyn o Wyrfaï;
  5. 'Y bore hwn trwy buraf hedd', geiriau John Thomas, Pentrefoelas.
- Yn llyfr yr *Wyl Gorawl 1936* y dysgais y garol

'Ti yr Hwn yn wael ei drem
Gaed ym mhreseb Bethlehem...
a'r flwyddyn wedyn, 1937, yr ymddangosodd

Tramwywn ar gyflym adenydd...
Rhan-gân i bedwar llais yw hon. Ymddangosodd yn *Cyff Mawddwy*, detholiad o garolau Plygain eglwysig Tydacho Sant, a gasglwyd gan y Canon Geraint Vaughan Jones ac a olygwyd gan Rhiannon Lloyd Williams yn 1982.

Emyn Ystwyll yw
Herod greulon pam yr ofni
Eni Brenin Dwyfol draw

Mil Henffych Fore Wawr

Llyfr Gŵyl Gorawl 1933

Trwy ganiatâd.

Canon Owen Jones, Pentrefoelas.
Trefniant Ceridwen Lloyd Davies.

Doh F.

d	i	r	r	i	f	s	t	r	d	t	d	r	i	d
s	i	d	s	i	d	t	i	d	d	i	r	i	d	
n	i	s	i	s	i	r	i	d	i	f	s	i	s	
d	i	u	i	u	i	s	i	n	i	f	i	t	i	d

r	i	n	r	t	d	r	n	i	f	s	t	r	d	t	d	r	i	d
t	i	d	s	i	d	t	i	d	d	i	r	i	d					
s	i	d	s	i	d	t	i	d	d	i	r	i	d					
d	i	u	i	u	i	s	i	n	i	f	i	t	i	d				

r	i	n	r	t	d	r	n	i	f	s	t	r	d	t	d	r	i	d
t	i	d	s	i	d	t	i	d	d	i	r	i	d					
s	i	d	s	i	d	t	i	d	d	i	r	i	d					
d	i	u	i	u	i	s	i	n	i	f	i	t	i	d				

A - men

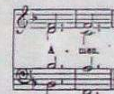
Mil henffych fore wawr;
Daeth Crist i lawr o'r nef,
Mewn gwsg o gnawd, yn faban gwan,
Boed llon ein cân a'n llef.

Rhown floedd hyd enrych nef
Yng ngeiriau'r anthem glir
A ganai'r côr i'w Harglwydd Iôr
Uwch meysydd Bethlem dir.

"Gogoniant byth i Dduw,
Tangneffod ar y llawr,
Ac 'wyllys da' - yw llais eich Tad,
'Eich Ceidwad daeth yn awr'."

Daeth perl o nef y nef
I'n mysg, yn hardd ei wawr;
Mor hoffus yw - ei gaffael sydd
I fyrrd yn elw mawr.

Gogoniant fyth i'r Tad,
I'r Ysbryd Glân yn un,
Ac i'r Mab cu a'n prynodd ni,
Byth, byth boed mawl cytûn; Amen.
O'r "Gwyllydd," 1834

12

ar y dôn Gwilym gan Owen Jones. Cyfieithiad gan John Williams, Ab Ithel, o'r Lladin yw'r geiriau y mae yn *Emynau'r Eglwys*. Felly hefyd y dôn St Beuno o'i waith ar eiriau Eleasar Roberts:

Mewn stormydd di-ri
Mor felys i ni
Yw cofio mai Iesu yw'r bugail.
Dyma un o'r emynau cyntaf a ddysgais

Pwy oedd Owen Jones? Wedi'i eni ym Modfari yn 1825 symudodd ei rieni i'r Rhyd i fwy pan oedd yn faban. Felly dyna lle treuliodd ei blentyndod. Dywedir mai ei dad oedd warden cyntaf eglwys Gymraeg y dref, eglwys newydd a godwyd pan wnaed y Rhyd yn blwyf annibynnol â Rhuddlan. Yng nghôr yr eglwys hon yr amlygodd y bachgen Owen Jones ei ddawn gerddorol anghyffredin. Teimlodd yr alwad i fod yn offeiriad a derbyniwyd ef i Goleg St Bees yn Cumbria, coleg a sefydlwyd ar gyfer ymgeiswyr am urddau eglwysig na fedrai fforddio mynd i brifysgolion Rhydychen a Chaergrawnt. Bu'n athrofa i nifer o Gymry ar hyd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, yn eu mysg Ieuan Glan Geirionydd a Robert Roberts y Sgolor Mawr. Yn 1849 yr aeth Owen Jones yno, newydd i'r Sgolor Mawr ymadael. Cafodd ei ordeinio yn 1851 a mynd yn gurad i Accrington, lle bu am ddwy flynedd yn fawr ei barch. Ond yr oedd ei dynfa at Gymru a derbyniodd wahoddiad Rowland Williams i fod yn gurad Ysgeifiog, Sir y Fflint.

Fel y sylwoch, carol wedi'i chodi o'r *Gwyllydd* yw 'Mil henffych fore wawr', ac un o brif olygyddion y cylechgrawn hwnnw

(1823-37) oedd Rowland Williams. Di-enw, neu o dan ffugenw yr ymddangosai bron bopeth yn y *Gwyllydd*.

Wedi bod yn Ysgeifiog am ddwy flynedd, penodwyd Owen Jones yn ficer Capel Garmon. Yno daeth i adnabod Mary Anwyl Roberts, a ddaeth yn wraig iddo yn 1859. Bu ganddynt chwech o blant. Yn 1857 derbyniodd Owen Jones fywoliaeth Pentrefoelas, lle bu am 35 mlynedd. Daeth yr eglwys yn adnabyddus am ragoriaeth y canu; credai Owen Jones mai côr eglwysig oedd y lle gorau i ddsygu cerddoriaeth. Yr oedd galw mawr arno i feirniadu mewn eisteddfodau ac ef oedd llywydd Undeb Corawl Eglwysig Dyffyn Clwyd. Yng Nghyfarfoddydd Blynyddol Pentrefoelas, (enw'r eglwys ar gyfarfod pregethu) tyrrau'r bobl yno i fwynhau'r gerddoriaeth lawn cymaint ag i wrando ar yr hoelion wyth.

Yn 1869 cyhoeddwyd *Hymnau Hen a Newydd*, wedi ei olygu gan Shadrach Pryce ac Owen Jones, er nad oedd enw yr un ohonynt ar yr wyneb-ddalen. Gofalu am y tonau yn bennaf a wnaeth Owen Jones. Ficer Ysbyty Ifan oedd Shadrach Pryce ar y pryd; daeth wedyn yn Ddeon Llanclwy.

Pan gynhaliodd Eglwys Loegr y Gynghres Eglwysig yn y Rhyd, gwahoddyd Owen Jones i annerch ar Gerddoriaeth yr Eglwys Gymraeg. Aeth a chôr o 300 o leisiau i'w ganlyn, rhai o Bentrefoelas ac aelodau o gôr y Penrhyn, sir Gaernarfon, a'u cael i ganu emynau ar y tonau Cyfamod, Diniweidrwydd, Meirionnydd, y Groeswen a Hyfrodol. Honnodd mai'r emynau oedd gogoniant caniaeth yr eglwys plwyf a chwynodd nad oedd yr eglwys cadeiriol o ddim cymorth iddynt, gyda'u cyfansoddwyr o Saeson a'u geiriau Saesneg.

Braidd yn hwyr ar y dydd y daethai unrhyw ddyrchafiad eglwysig i ran y person diwyd hwn. Yn 1892 rhoes yr esgob Alfred G. Edwards ganoniaeth yr eglwys gadeiriol iddo, y flwyddyn ddilynol cafodd fywoliaeth Bodelwyddan, a dyfod yn ficer yr eglwys hardd a godwyd gerllaw Castell Bodelwyddan. Bu yno hyd ei farw ar 14 Medi 1900.

Yn *Y Llan*, rhifyn 5 Hydref, ceir disgrifiad o'r orymdaith bedair milltir ar hugain o Fodelwyddan i Bentrefoelas ar ddiwrnod ei angladd. Y tu allan i Bentrefoelas cyfarfu côr yr eglwys a'r cynhebrwng a chanwyd yr emyn 'Mae 'nghyfeillion adre'n myned...' Eto, ar ôl y gwasanaeth yn yr eglwys gorymdeithwyd at y bedd dan ganu emyn-dôn Owen Jones 'Mewn stormydd di-ri'. Diweddyd y gwasanaeth ar lan y bedd gyda'r emyn 'Bydd myrdd o ryfeddodau...'

Wrth i ni ddathlu'r Nadolig eleni gyda charolau, gweddus yw i ni gofio am berson plwyf a wnaeth gymaint i gyfoethogi ein traddodiad carddorol.